

## Mindszenty és a nyilasok küzdelme az 1930-as években

A nyugat-dunántúli régió politikai viszonyai annyiban különböztek az ország többi részétől, hogy itt már a 19. század vége óta komoly befolyása volt a katolikus világnézetben alapuló keresztényszocialista irányzatnak. Pártjuk az 1920-as évek eleje óta koalícióban kormányzott Bethlen István kormánypártjával, a kormányban Vass József preláthus képviselte, miniszterelnök-helyettesi rangban. Az 1930-as évek elején, a gazdasági világválság hatására az országban politikai átrendeződési folyamat indult meg, s erre reagálva a kereszténypárton belül is egy reformmozgalom kezdődött. Kezdeményezői – fiatal egyházi személyek, arisztokraták és katolikus értelmiségiek – felismerték, hogy a párt népszerűsége rohamosan hanyatlak, ezért a megújítását akarták elérni. A legagilisabb szervezők egyike a zalaegerszegi apátplébános, Pehm (Mindszenty) József volt. Attól tartottak, hogy a politikai katolicizmus hagyományos fellelegvárában, a katolikus Nyugat-Dunántúlon, az 1930-ban újjáalakult Független Kisgazdapárt, valamint 1932 után a Gömbös Gyula miniszterelnök által újjászervezett és megerősített Nemzeti Egység Pártja elhódítja híveiket és a párt a közélet perifériájára szorul. A párt befolyásának csökkenését felgyorsította Vass József 1930-ban bekövetkezett halála is. Igazukat a parlamenti választási eredmények nemsokára bizonyították, hiszen amíg a kereszténypárt 1931-ben még országosan 335 ezer szavazatot kapott, 1935-ben már csak 180 ezret. A reformerek jól látták ezeket a folyamatokat, csupán egyvalamiben tévedtek, s ez Zala megye esetében vált a legláthatóbbá: szavazóikat nem a Kisgazdapárt, hanem egyre nagyobb mértékben az új radikális ellenzéki mozgalom, a nyilaskeresztesek hódították el. Pehm József Zalaegerszegen mindezt testközelből láthatta, hiszen a megye és különösen a zalaegerszegi régió a mozgalom egyik legfontosabb központjává vált, egyfajta népi mozgalomként indult meg a szervezkedés a szegény falusi lakosság körében már 1933-ban. Ezért állt a város plébánosa a reform mellé és válhatott az egyik vezéralakjává.

Azonban kétfrontos harcot kellett vívniuk, mert nemcsak a nyilasokkal álltak szemben, hanem Gömbös Gyula miniszterelnök radikális elképzeléseivel is, aki olasz mintára kísérelte meg átalakítani a társadalmat és a kormánypártot. Az ellentét oka elsősorban a politikai és világnézeti különbözőségekből fakadt: Gömbös olasz mintára elképzelt „öncélú nemzeti állama” és „vezérsége” nem fért meg a politikai katolicizmus eszméivel, amelynek középpontjában a régi monarchia társadalmi rendje állt. A hatalmi átszervezés során Zala megyébe 1935 márciusában új főispánt neveztek ki, Tabódy Tibor személyében. Tabódy felemelkedését az új politikai irányvonalnak köszönhette, ízig-vérig Gömbös embere volt, régről ismerte a miniszterelnököt. Zalaegerszegi bemutatkozó beszédében hosszasan taglalta a reformok szükségességét, érvül használva fel a régió elmaradott viszonyait. A megye nevében Pehm apátplébános köszöntötte, s üdvözlő beszédében nem felejtette el hangsúlyozni: „Ez a megye nem zárkózott el soha a komoly és indokolt haladás elől, de féltékenyen védte az alkotmányt és önkormányzata sérthetetlenségét. ... A főispán tartsa tiszteletben a megye közönségének jogait és szabadságait, és ha kell, védje is.” A korszakban olyan fontos etikett megváltoztatása komoly sajtóvisszhangot is vert, s ezzel az új kormányzati politikával szembeni konfrontáció gyorsan láthatóvá vált.

A katolikus ellenakció már korábban, 1933 októberében elkezdődött, amikor jelentős gyűlés zajlott Nagykanizsán, ahol Pehm József is részt vett és felszólalt. Rajta és Nagykanizsa plébánosán kívül katolikus értelmiségiek, országgyűlési képviselők és ismert zalai közéleti személyek jelentek meg. A felszólalók határozott ellenérzésüket fejezték ki a nemzeti jelszavak és programok kormánypárti kisajátítása ellen, ugyanakkor hangsúlyozták a szociális intézkedések fontosságát. Tiltakoztak az egypártrendszer és a személyi diktatúra lehetősége ellen.

A hamarosan elkezdődő parlamenti választási kampányban élesbe fordult a három politikai tábor,

a keresztényszocialisták, a gömbösisták és a nyilasok vetélkedése Zalaegerszegen, ugyanis mindhárom csoportosulás indította jelöltjét. A kormánypárt esélyeit természetesen növelte, hogy korlátlanul rendelkezett a hatalmi apparátus, a közigazgatás és az erőszakszervezetek felett. Sokan egzisztenciális okok miatt nem fordultak szembe a hatalommal, hiszen ne felejtjük el, hogy ekkor nyílt választást tartottak, azaz a voksoláson a választópolgár szavazatát jegyzőkönyvben rögzítették. Zalaegerszegen 1935-ben Gömbös Nemzeti Egység Pártja egy budapesti ügyvédet, Árvátfalvi Nagy Istvánt jelölte, aki erdélyi származású és református vallású volt. S bár szociális elkötelezettsége nyilvánvaló volt, s ismerve Pehm József szigorú vallású kötődését, csak arcucsapásként élhette meg, hogy az elkötelezett katolikus kerületbe a kormány református jelöltet állított.

A nyilasok részéről maga a pártvezető, ifj. Eitner Sándor indult, akinek családja Salomvár községben 2000 holdas birtokon gazdálkodott, de Zalaegerszegen is volt érdekeltségük, tehát jómódú, befolyásos családról volt szó. A családot Mindszenty személyesen ismerte, s maguk a nyilasok is hívő katolikusnak vallották magukat. Jellemző eset volt ebben az időszakban az egységesen, zöld ingben misére vonuló nyilasok csoportja. Azt sem mulasztották el, hogy minden pártrendezvényüket imával kezdjék, s egy arra hajlamos egyházi személlyel helyiségeiket felszenteltessék, eseményeiket megáldassák. (A katolikus egyház tiltása miatt azonban ezt legtöbbször szerzetesek vagy protestáns lelkészek végezték el.)

Visszatérve a választásokra, a keresztényszocialistákat Farkas Tibor bagodi földbirtokos képviselte, aki szintén ismert politikusnak számított, mivel 1922-ben már egyszer elnyerte a város mandátumát. Apja, Farkas József az első világháború előtt három cikluson át volt Zalaegerszeg országgyűlési képviselője, a Katolikus Néppárt színeiben. Őt támogatták a keresztényszocialisták, Pehm is, s az általa irányította Zalamegyei Újság teljes mellszélességgel kampányolt Farkas mellett.

A választás rendkívüli izgalmakat hozott, különösen a nyilasok miatt. A bizalmas jelentésekből tudhatjuk, hogy a karhatalom részéről mozgósítás történt, a hatóságok határozottan léptek fel a nyilaskeresztes párttal szemben, rendőrségi házkutatás volt Zalaegerszegen, ahol tízezer nyilas röplapot foglaltak le. Felekezeti izgatás miatt eljárás indult a párt vezetői ellen. Április 2-án a csendőrség tömegesen tartóztatott le zalai nyilas vezetőket és tagokat. A választás előestéjén a hatóság azt is elrendelte, hogy a képviselőjelöltek nem hagyhatják el lakóhelyüket, tehát elvileg nem is mehettek el szavazni. Ugyancsak a nyilasok tervezett akciója lett volna a választást megelőzően egy demonstratív, zászlós-egyenruhás bevonulás Zalaegerszegre, amit végül szintén betiltottak, de a tiltó határozatot kihirdető küldöncre az egyik faluban ismeretlen tettesek pisztollyal rálöttek.

A feszült légkörben zajló választás első fordulója végül nem is hozott döntést. Az eredmény a keresztényszocialisták félelmét igazolta: a szélsőjobboldal előretört, Farkas pedig vereséget szenvedett, a legkevesebb voksot kapta, és kiesett. A kormánypárti és a nyilas jelölt között azonban pótválasztást kellett tartani, mivel az abszolút többséget egyikük sem érte el. Az eredmény is mutatja a nyilasok rendkívüli népszerűségét és befolyását a nép körében. Két jelölt maradt tehát: egy nyilas és egy protestáns gömbösista, mindkettő elfogadhatatlan volt a keresztényszocialisták, s Pehm József számára. Ekkor elterjedt a hír a választókerületben, hogy a keresztényszocialisták a nyilasokat támogatják. Pehm ekkor saját kezű levelében cáfolta ezt. Mint írta, a nyilasokat programjuk miatt nem támogathatják, „ennek még felvetése is kényelmetlen egy katolikus pap számára”. Hozzátette továbbá, hogy utasította vidéki káplánjait, hogy a nyilasokat semmiképpen ne támogassák. A feltevés, hogy a papság a nyilasok mellé áll, nem lehetett alaptalan, hiszen ez a nyilas mozgalom nem volt azonos a későbbi Szálasi-féle hungarizmussal, egyfajta népi mozgalomként szociális reformokat követelt, amelyeknek jó része egybeesett a keresztényszocialista reformerek, köztük Pehm elképzeléseivel. Ugyanakkor a másik oldalon a protestáns gömbösista képviselőjelölt állt, ám még ez sem jelentett elég okot arra, hogy a katolikus hitelveket egyébként tiszteletben tartó nyilasok mellé álljanak. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a négy és félezres keresztényszocialista tábor nem szavazott át a nyilas jelöltre, ugyanis az a második fordulóban pontosan ugyanannyi szavazatot kapott, mint az elsőben (5450 – 5459).

A mandátumot így végül a kormánypárt jelöltje nyerte el. A következő években a nyilas mozgalom lecsendesedett, a szervezkedése azonban tovább folytatódott. Különösen 1938-ban lendült fel újra, a nemzetközi politikai események, az Anschluss és a náci Németország expanzív politikája eredményeként. Zalai sikereit egyértelműen annak tudhatta be, amit Mindszenty önéletírásában is hosszan taglalt a helyi viszonyokról: „Nagyon megdöbbentem, amikor láttam, hogy Zala a Dunántúl legelmaradottabb megyéje, ahol nemcsak Szenterzsébethegynek, de sok más községnek sincs tanítója és iskolája.” (Emlékiratok 25. p.) Ez a felismerés vezette el ahhoz, hogy a szegény, főként falusi hívek körében komoly munkát kell végeznie, mert tudatlanságuk a politikai demagógia áldozatává teszi őket. Újságja, a *Zalamegyei Újság* különösen 1938-tól kezdve támadta a nyilasokat, szemléletesen jellemezve módszereiket: „A népet évek óta fanatizálják, lelkivilágát felkavarják, szívébe keserűséget, gyűlölséget, elégedetlenséget csepegtetnek, vagy az állandó agitációval, gyűléseken, megbeszéléseken való részvétellel elvonják munkájától, beleviszik nagy politikai harcokba és még nagyobb izgalmakba kergetik. Olyan eljövendő világot festenek eléjük, ahol munka nélkül hull az áldás, repül a sült galamb a szájukba, lesz mindenkinek háza, földje, marhája, semmi gondja magára.”

1937-ben újból tanácskozást hívott össze, ezúttal Zalaegerszegen, ahol ismét kísérletet tettek a fiatal reformgondolkodók egy új keresztényszocialista párt létrehozására. Ezzel éppen a nyilasok előretörésének a megakadályozása lett volna a céljuk, a program ezért fokozottan képviselte volna a szociális gondoskodás eszméit, különös tekintettel a szegényparasztság érdekeire. Ez a tanácskozás nem vezetett eredményre, ezért Mindszenty 1938 elején, már mint pápai prelátus, újabb tanácskozást hívott össze, ezúttal Budapestre. Meghívó levelében az 1938-as magyarországi állapotokat az 1918-as forradalmi légkörhöz hasonlította, de ezúttal a nyilas fenyegetés veszélyére figyelmeztetve. A megbeszélésre az ország minden tájáról érkeztek politikával is foglalkozó egyházi személyek. Az új párt vagy program a szervezők szerint hangsúlyozottan nemzeti irányú és szociális tartalmú lett volna, hogy ezekkel kifogják a nyilasok vitorláiból a szelet. Mindszenty 1938. április 30-án kihallgatást kért Serédy Jusztinián hercegprímástól, akivel nyilván a kezdeményezést tárgyalták meg. Azonban ez az akció sem vezetett eredményre, a keresztényszocialista párt vezetői, és a mögöttük álló óvatoskodó katolikus egyházfők, püspökök nem tudták magukat rászánni a változtatásra.

Ráadásul Mindszenty helyzetét még egy tényező nehezítette. A keresztényszocialistákon belül volt egy csoport, amely a párt átalakítását jobboldali, radikális irányba szeretne volna megvalósítani, és vagy a nyilasokkal való szövetségben vagy hasonló szélsőjobboldali párt létrehozásában gondolkodott. Ezek közé a személyek közé tartozott Mindszenty egyik régi munkatársa, a keszthelyi ügyvéd, Meizler Károly is. Ő már az 1920-as évek elejétől tevékenykedett, mint Zala megyei keresztényszocialista aktivista, s egyre határozottabb politikai szerepet játszott. 1935-ben a keszthelyi mandátummal be is jutott a parlamentbe. Meizler (aki később Maróthy-ra magyarosította a nevét) 1938-ban valóban kilépett a keresztényszocialista pártból és néhány képviselőtársával saját pártot hoztak létre: a Keresztény Nemzetiszocialista Front-ot. Ahogy a neve is mutatja, a párt átmenetet, hidat kívánt képezni a nyilasok és a keresztényszocialisták között. Meizler egyébként nagy tisztelője volt Mindszentynek, 1945 után, amikor nyugatra emigrált, az elsők között írt róla könyvet: *Az ismeretlen Mindszenty* címmel. Könyvében megírta, hogy pártja létrehozása után Mindszenty megszakította vele a kapcsolatát, még a köszönését sem fogadta. Egyre nagyobb volt tehát a nyomás, hogy eltérítse jobboldali radikális irányba, Mindszenty azonban hajthatatlannak bizonyult. Mindezek eredményeként érkezett el az 1939-es esztendő, az újabb parlamenti választás ideje. Ennek azért volt komoly jelentősége, mert a magyar politikai erőviszonyok jelentős átalakulását vetítette előre, annak két aspektusával: a keresztényszocialista párt teljes megsemmisülésével és a nyilasok komoly előretörésével.

Zala megyében is folytatódott a térhódításuk, amikor helyben is megjelentek a nyilas mozgalom legradikálisabb, legszélsőségesebb irányzatának képviselői: Nagykanizsán megalakult a Szálasi-párt helyi szervezete. Zalában így most már három különböző nyilas párt tevékenykedett: a Pálffy Fidél

féle mérsékeltabb, inkább népi mozgalomként felfogható, a falvakban hódító nemzeti szocialista párt, Meizler Károly keresztény nemzetiszocialista mozgalma Keszthelyen és a Balatonfelvidéken, valamint Nagykanizsán a hungarista párt.

Mindszenty azonban nem adta fel, és a sikertelen országos kezdeményezések után a saját háza táján próbált meg eredményt elérni. Lapja, a *Zalamegyei Újság* a nyilasok legádázabb ellenfele lett, s kiadta a jelszót: „Kereszt az eltorzított kereszt ellen!” Vagyis a katolikus kereszt a nyilaskereszt ellen. Az újságban sorra jelentek meg a nyilasokat támadó és leleplező cikkek. Néhány cím az újságból: *Nyilas terror mindenfelé; A gyengén sikerült gyűlések után újabb trükkhöz folyamodtak a nyilasok; Bátorság a „Bátorság” ellen! Kereszt az eltorzított kereszt ellen!;* (1939. május 13-24.) Az újság még az Eitner család korábbi bírósági ügyeit is újra előszedte, még a nem politikai tartalmúakat is, mint például egy ittasan okozott autóbalesetet vagy valutaügyletet. Beszámolt a nyilasok törvénytelen akcióiról, de legnagyobb mértékben a demagóg propagandát igyekezett bemutatni.

A közlegő választások komoly veszélyeket rejtettek. Ez ugyanis már titkos volt az egész országban, ami a nyilasoknak kedvezett, akik valamennyi zalai választókerületben állítottak jelöltet, sőt megyei listát is. Az a veszély fenyegetett, hogy elhozzák a megyeszékhely mandátumát is, ahol ismét a megyei vezető, Eitner Sándor indult. Különösen abban az esetben volt esélye, ha ellentáborra ismét két jelölt között oszlik meg, egy kormánypárti és egy keresztényszocialista között. Ekkor azonban Mindszenty elérte azt, hogy a zalaegerszegi választókerületben a két párt közös jelöltet indítson, ráadásul egy keresztényszocialista földbirtokos személyében. Az ősi zalai, nemesi családból származó Thassy Kristóf programjában a Mindszenty által meghirdetett elveket hangsúlyozta választási beszédeiben: „A magyar ember csak háromféle keresztet ismer: Krisztus keresztjét, amely megváltott bennünket, a kettőskeresztet, amely a magyarság múltját és jövőjét jelenti, meg a búzakeresztet, amelyek kenyeret adnak nekünk. Holmi bunkós, hegyes, nyilas és különböző tekervényekben végződő keresztet nem ismerünk!” (*Zalamegyei Újság*, 1939. május 16.)

Az összefogásnak meg is lett az eredménye, a zalaegerszegi mandátumot Thassy szerezte meg. A nyilasok végül Zala megyében összesen négy mandátumot szereztek, képviselő lett újra Meizler Károly is Keszthelyen. A keresztény párt országosan viszont csak négy mandátumot szerzett, ebből az egyiket Zalaegerszegen.

Mindszenty a választások után sem hagyott fel a nyilasok elleni küzdelemmel. 1940-ben kiadták a *Zöld kommunizmus* című kis könyvet, amely a nyilasok elleni összefoglaló írásokat tartalmazott. A kiadványnak már a címe is beszédes, hiszen arra utalt, hogy milyen kapcsolat, hasonlóság van a két szélsőséges irányzat között. Meizler Károly a könyvében megemlíti, hogy akkora volt a nyilasok népszerűsége, hogy Zalaegerszegen csak egyetlen trafik merte árusítani, a parókia melletti a Széchenyi téren.

### ***Felhasznált források és irodalom***

Gergely Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. *Múltunk*, 1993/1. 37-57. p.

Meizler Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. Buenos Aires, 1958

Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989

Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok története Zala megyében, az 1930-as években. In: *Zalai történeti tanulmányok 2009 (Zalai Gyűjtemény 67.)* (Szerk. Paksy Zoltán) Zalaegerszeg, 2009. 231-268. p

*Zalamegyei Újság* 1935-1939